MÜMTEHİNE

﴿٦٠﴾ سُورَةُ الْمُمْتَحِنَةِ

Bu Sûreye « حا » nın fethiyle Mümtehane veya kesriyle Mümtehıne yâhud İmtihan sûresi denilir. En meşhuru evvelkisidir. Fethile Mümtehane, ismi mef'ul müfred müennes olup imtihan olunan kadın ma'nasına olarak nüzulüne sebeb olan kadının vasfıdırki Sûretülmer'etil mümtehane takdirinde olur. Maamafih «Elcemaatül mümtehane» ma'nasına olmak muhtemildir. Kesrile Mümtehıne ise ismi faildir. Bu surette ya Sûrenin vasfı olup izafet, mevsufun sıfatına izafeti kabîlinden olur. Yâhud bu Sûrede imtihan emrini havi olan «

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا جَآءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ

» âyetine işaret olarak « سورة الآية الممتحنه » takdirinde küllün فَامْتَحِنُوهُنَّ ط cüz'e izafeti kabîlinden olur. İmtihan sûresi denilmesi bütün mazmununa nazaren daha mutlak olarak vâzıhtır. Buna bir de Meveddet sûresi denildiği dahi naklolunmuştur ki «

«عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً

âyeti münasebetiyle olmak gerektir. Nüzulü hicretten muahhar olduğu için medenîdir.

Âyetleri - On üçtür.

Kelimeleri - Üçyüz kırk sekizdir.

Harfleri - Bin beşyüz ondur.

Fasılası - لم نرد harfleridir.

Mü'minlerin hali harbde ve hali sulhta kâfirlere karşı

Sh:»4887

ta'kıyb etmeleri iktiza eden ba'zı ahlâk ve ahkâma teallûk eden işbu İmtihan Sûresi sûrei Haşerin «

«يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَاقَدَّمَتْ لِغَدٍ

hıtabesiyle başlıyan hatimesinin bir devamı sayılabilecek kadar yakın bir münasebeti ve âhirindeki izzet ve hikmet ile tenzih mazmunlarının muktezası olan bir takım evamir ve nevahi ile ta'limat ve irşadatı havi olmak ı'tibariyle ona şiddetli bir ittisal ile alâkadardır. Şöyle ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَتَّخِذُوا عَدُوّى وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَآءَ تُلْقُونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَآءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَاِيَّاكُمْ اَنْ تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِى سَبِيلِى وَابْتِغَآءَ مَرْضَاتِى تُسِرُّونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ وَاَنَا اَعْلَمُ بِمَآ اَخْفَيْتُمْ وَمَآ اَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيلِ ﴿٢﴾ اِنْ يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ اَعْدَآءً وَيَبْسُطُوٓا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ وَاَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوٓءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ﴿٣﴾ لَنْ تَنْفَعَكُمْ اَرْحَامُكُمْ وَلَآ اَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿﴾

﴿٤﴾ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِى اِبْرٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهٗۚ اِذْ
قَالُوا لِقَوْمِهِمْ اِنَّا بُرَءٰٓؤُا مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَآءُ اَبَدًا حَتّٰى
تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَحْدَهٗٓ اِلَّا قَوْلَ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ لَاَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَآ
اَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَىْءٍۜ رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَاِلَيْكَ اَنَبْنَا
وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٥﴾ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا
وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَآۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦﴾ لَقَدْ كَانَ
لَكُمْ فِيهِمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَۜ
وَمَنْ يَتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِىُّ الْحَمِيدُ ﴿٧﴾ عَسَى اللّٰهُ اَنْ
يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةًۜ وَاللّٰهُ قَدِيرٌۜ وَاللّٰهُ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٨﴾ لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِى
الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ اَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُٓوا اِلَيْهِمْۜ
اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴿﴾

﴿٩﴾ اِنَّمَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِى الدِّينِ
وَاَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلٰٓى اِخْرَاجِكُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ ۚ
وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰالِمُونَ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Düşmanımı ve düşmanınızı dostlar yerine tutmayın, siz onlara meveddet ilka ediyorsunuz, onlar ise haktan size gelene küfrettiler, rabbınız Allaha iyman ediyorsunuz diye sizi ve Peygamberi çıkarıyorlardı, eğer sizler benim yolumda ve rızam uğurunda cihad için çıktınızsa... Siz meveddetle onlara sir veriyorsunuz, halbuki ben sizin gizlediklerinizi de acıkladıklarınızı da hepsini bilirim ve içinizden her kim onu yaparsa artık düz yolun ortasında şaşırmış olur 1 Eğer onlar size bir zafer bulurlarsa hepinize düşman kesilirler ve sizlere fenalıkla ellerini ve dillerini uzatır ve arzu ederler ki hep kâfir olsanız! ne hısımlarınızın ne de evlâdlarınızın size asla menfeati olmaz, o kıyamet gününde aranızı ayırır ve Allah hep amellerinizi gözetir 2 Sizin için güzel bir örnek İbrahim ile beraberindekiler de oldu: Vaktiyle onlar kavımlarına şöyle dediler: "Biz sizlerden ve Allahdan başka taptıklarınızdan beriyiz ve sizi

tanımıyoruz, taki siz Allahın birliğine iyman edinciye kadar, sizinle aramızda ebedî buğz-u adavet başladı" ancak İbrahimin babasına "Elbette senin için istiğfar edeceğim" maamafih senin için Allahdan hiç bir şeye gücüm yetmez" demesi müstesna, dediler: 3 Ya

Sh:»4890

rabbena! Biz ancak sana tevekkül kıldık ve sana gönül verdik ve bütün gidiş sanadır 4 Ya rabbena! bizleri o küfredenlerin fitnesi kılma ve bizlere mağfiret buyur, çünkü sensin ancak öyle azîz öyle hakîm 5 Hakikaten sizler için güzel bir örnek onlarda olmuştur: Allaha ve Âhıret gününe ümmid besliyenler için; her kim de aksine giderse haberi olsun ki sizinle onlar içinden düşmanlaştıklarınız arasında bir meveddet husule getire. Allah kadîrdir, Allah gafurdur rahîmdir 7 Allah sizi din hakkında size kıtal yapmıyan ve sizi yurdlarınızdan çıkarmıyan kimselerden, onlara iyilik etmeniz ve kendilerine adalet yapmanızdan nehyetmez, çünkü Allah adalet yapanları sever 8 Allah sizi ancak size din hakkında kıtal yapan ve sizi yurdlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanıza muzaheret ede kimselerden, onlara dostluk etmenizden nehyediyor, her kim de onlara dostluk ederse işte onlar kendilerine yazık eden zalimlerdir 9

1. ﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَتَّخِذُوا عَدُوِّى وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَآءَ﴾

- bunun sebebi nüzulü Hâtıb İbni ebî Belte'anın bir mektubu olmuştur. Bu babda tefsir ve hadîs kitablarında varid olan rivayetlerin haslı: Resulullah Sallâllahü aleyhi vesellem Mekke fethine hazırlık yaptığı sıra halk arasında Hayber (yâhud Huneyn) diye ışa'a edilmiş, eshabdan ba'zı kimselere ise muradı Mekke olduğunu sirren söylemişti, Hâtıp ibni ebî Belte'a da bunlardan idi. Abdülmuttalib oğullarından birinin azadlısı Sâre namında bir kadın Mekkeden Medîneye Resulullaha gelmişti, Resulullah ona müsliman olarakmı geldin? Buyurdu, kadın hayır dedi, muhacir olarak mı

geldin? Buyurdu, hayır dedi, o halde ne sebeble geldin buyurdu, kadın, ehil, Efendiler, aşiret sizsiniz, Efendiler gittiler, ben de şiddetli ihtiyaca düştüm, dedi, bunun üzerine Resulullah bu kadına muavenette bulunmak üzere Abdülmuttalib oğullarını teşvık etti, giydirdiler kuşattılar erzak tedarük ettiler, yüklediler, Hatıb ibni ebî beltea da bu kadına varıp on dîynar vermiş ve bir bürd iksa etmiş ve Mekke ehalisine hıtaben onunla gizli bir mektub göndermişti, kadın yola çıktıktan sonra Cibril nâzil olup Peygambere haber verdi. Bunu Buharî, Müslim, Tirmizî ve saire müteaddid tarıklerle Hazreti Aliden - Radıyallahü anh ve

kerremallahü vecheh - Şöyle rivayet etmişlerdir: Hazreti Ali demiştirki: Resulullah sallallahü aleyhi vesellem benimle Zübeyri ve Mıkdadı gönderdi «hemen dedi gidin, ta ravzai haha kadar varın orada bir zaîne (ya'ni hevdec içinde yolcu bir kadın) var, onda bir mektub var, çabuk o mektubu ondan alıp bana getirin hemen çıkdık, atlarımızı koşturarak tam ravzaya vardık, bir de bakdık ki zaînenin yanındayız, mektubu çıkar dedik, bende mektub yok dedi, ya mektubu çıkarırsın yâhud esvabını soyunursun dedik, bunun üzerine ıkasından, ya'ni saç bağından (İbni cerir ve İbni asakirde rivayetlerin ba'zısında hüczesinden ya'ni uçkurluğundan diğer ba'zısında kubülünden) çıkardı biz de mektubu alıp Peygamber sallallahü aleyhi vesellem Hazretlerine getirdik, bunda «

«مِنْ حَاطِبِ بْنِ اَبِى بَلْتَعَةَ اِلٰى اُنَاسٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ بِمَكَّةَ

diyor, onlara Peygamberin ba'zı emrini haber veriyordu.

Sh:»4892

Bunun üzerine Peygamber sallallahü aleyhi vesellem, bu ne ya Hâtıb! dedi, Yaresulallah acele buyurma ben Kureyşe mülsak bir kişiyim, kendilerinden değilim, maıyyetinizde bulunan muhacirînin onlara akribalıkları var, Mekkedeki ailelerini ve mallarını o sebeble himaye ederler. Benim ise içlerinden neseb

cihetinden münasebetim olmadığı için yakınlarımı himaye etmelerine bir vesîle olmak üzere onlara bir cemîle yapmak istedim, yoksa bunu ne bir küfür, ne dinimden irtidad, ne de islâmdan sonra küfre rıza için yapmadım dedi. Resulullah da «dosdoğru söyledi» buyurdu, Hazreti Ömer radıyallahü anh «Yaresulallah! bana müsaade buyur boynunu vurayım, dedi, Aleyhissalâtü vesselam da buyurduki, o Bedirde bulundu ne bilirsin; Allah tealânın ehli Bedir hakkında bildiği varki onlara « اَعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ غَفَرْتُ لَكُمْ = dilediğinizi yapın, ben size mağfiret ettim» buyurdu, bunun üzerine « يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَتَّخِذُوا عَدُوِّى وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَآءَ » nâzil oldu اهـ. Buharî bu rivayette « اَلْاٰيَةَ » dememiş, ba'zı rivayetlerdeki « اَلْاٰيَةَ » ta'birinin hadisden mi, yoksa ravîlerden Amr ibni Dînarın kavlimi olduğunu « لَا اَدْرِى » ile rivayet eylemiş olmakla « يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَتَّخِذُوا عَدُوِّى وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَآءَ » nâzil oldu denilmekten murad bir veya bir kaç âyetmi yoksa bütün Sûremi olduğunu kestirmemiştir. Kezalik Müslim dahi bu hadîste « اَلْاٰيَةَ » yok demiştir. Ba'zı rivayette bulunduğuna da işaret eylemiştir. İbni Cerîr bu Sûrenin evvelindeki âyetler demiş ve bir kaç rivayet nakleylemiştir:

1: Habib ibni sabitten « اَلْاٰيَةَ ».

2: Muhammed İbni Sa'dden « إِلٰى اٰخِرِ الْاٰيَةِ »

3: Mücahidden: « ﴿بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ الٰى قَوْلِه »

4: Süfyandan « ﴿حَتّٰى تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ وَحْدَهُ﴾ الٰى قَوْلِهِ »

5: Muhammed İbni İshaktan: « ﴿وَاِلَيْكَ اَنَبْنَا﴾ اِلٰى آخرالقَصَّةِ »

6: Zührîden: « ﴿حَتّٰى غَفُورٌرَحِيمٌ﴾ » Mukaddimede geçtiği üzere bu gibi mevaki'de « اَلْاٰيَةَ » ta'biri bir kıssaya kadar müteaddid âyetlere şamil olabileceğinden

Sh:»4893

bu rivayetlerin mecmuu « اَلْاٰيَةَ » ta'birinin Sûrenin evvelinden bir necim, bir kıssa teşkil eden âyetler ma'nasına olduğunu ifade etmekle taberî evvelindeki âyetler demiştir. Ma'na ı'tibariyle kıssa « بَصِيرٌ » veya « اَلْحَمِيدُ » veya « غَفُورٌرَحِيمٌ » olabilirse de tamamı « اُولٰئِكَ هُمُ الظّٰالِمُونَ » fasılasına kadar olmak zâhirdir. Bu surette bundan sonraki âyetlerin sebebi nüzulü başka olmak lâzım gelir. Netekim olbabdaki rivayetler de naklolunacaktır. Fakat Tirmizî mektub hakkındaki Hazreti Ali hadîsini rivayetten sonra « اَلْاٰيَةَ » yerine « هٰذِهِ السُّورَةُ » diye tasrih ederek mezkûr hâdiseyi bütün Sûrenin sebebi nüzulü olarak göstermiş ve hâdîse Haseni sahih

demiştir. Ebû Hayyan da Bahirde bu Sûre medenîdir ve Hâtıb İbni ebî Belte'a sebebiyle nâzil olmuştur

demekle bunu ıhtiyar eylemiştir. Müfessirînin çoğu ise mutlak olarak o dairede idarei kelâm eylemişlerdir. «

﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَتَّخِذُوا عَدُوِّى وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَآءَ﴾

نَزَلَتْ فِى حَاطِبِ ابْنِ أَبِى بَلْتَعَةَ» deyip de hâdiseyi nakl ile iktifa etmişlerdir ki

âyete de Sûreye de muhtemildir. Muhacirînden ve ehli Bedirden olan Hâtıbın validesi ile oğulları ve

kardeşleri Mekkede kalmış, mektub sebebiyle himaye etmek istediği de onlar olmuştu. Mektubun suretini

Âlûsî ba'zı rivayetlere göre şöyle nakletmiştir: «

اَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ تَوَجَّهَ اِلَيْكُمْ بِجَيْشٍ كَالَّيْلِ يَسِيرُ كَالسَّيْلِ وَ اُقْسِمُ بِاللّٰهِ لَوْ سَارَ اِلَيْكُمْ وَحْدَهُ لَنَصَرَهُ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَاِنَّهُ مُنْجِزٌ لَهُ مَا وَعَدَهُ = ya'ni haberiniz olsun ki

Resulullah Sallâllahü aleyhi vesellem size doğru gece gibi bir ordu ile teveccüh etti, seyl gibi varıyor.

Allaha kasem ederim ki yalnız başına da varsa her halde Allah onu size karşı mensur ederdi, çünkü ona

olan va'dini muhakkak incaz buyuracaktır.» اهـ. Görülüyor ki bu mektubun mündericatında esas

ıtibariyle yanlış ve iymana muhalif bir şey yok, bil'akis kuvvetli ve dos doğru bir iyman delili vardır. Ancak

bunun büyük bir mahzuru vardı ki o da mektum tutulması lâzım gelen bir sirri

Sh:»4894

bir harp hedefini düşman tarafına gizlice ilka ediyordu. Bunu gizlice götüren kadın da Peygamberden gördüğü taltîf ve ıaneye rağmen bir casusluk yapıyordu, fakat bu sebeble Resulullahın açık bir mu'cizesi göründü, yolda deve üzerinde hevdec denilen mahfe içinde giden o kadının yakalanacağı ravzai hah mevkıı bile aynen haber verilerek ekâbiri Eshabdan koşturulan süvarilerle mektub çıkartılıp getirtildi. Mündericatı okundu, gönderen Hâtıb ibni ebî Belte'a muhakeme edildi, maksadını dos doğru söylemesine ve mağifretle mübesşer bulunan Eshabı Bedirden bulunmasına mebni afvolundu. Tutulmuş olan kadının getirilmesinde ısrar edilmedi. Maamafih Mekkenin fethinde eman verilmeyip katlolunan üç erkek ile iki kadından birisi ba'zılarının kavlince bu kadındır. Mümtehane budur. İşte bu hadise sebebiyle bu mümtehane Sûresi nâzil olmuş, bu gibi ahvalde mü'minlerin vazifelerine dair nesayihi mühimme ile dari harbden muhacir

Sh:»4895

olarak gelen kadınlar hakkında bile bir imtihan ta'limatı vermiştir. Binaenaleyh her zaman için nazarı

dikkatten dur tutulmaması lâzım gelen bu Sûre bilhassa kıyamet gününü andıran büyük bir imtihan demek olan harb hengâmlarında daha ziyade ı'tina ile ta'kıyb ve tatbık olunmak bilcümle mü'minlerin vecibesidir. Evvelâ buyuruluyor ki: Ey o bütün iyman edenler! adüvvümü ve adüvvünüzü dostlar yerine tutmayın, dostun zıddı, adavet edici düşman demek olan adüvv esasen fe'ûl vezninde mübalega sıygası olmakla cem'ında a'da ve onun cem'ında eâdî denilirse de masdar mecrasında olarak ferde de cem'a de ıtlak olunur. Burada murad cem'iyyet olmakla beraber cem'iyyetin ferdde temessülüne işaret için müfred getirilmiş, evliyanın cem'iyle de cem'iyyete tenbih olunmuştur. Bunun izafetinde zâhir olan mef'ulüne muzaf olmaktır. Binaenaleyh « عَدُوِّی وَعَدُوَّکُمْ » bana ve size adavet edici düşmanları dostlar yerine tutmayın demektir. Yoksa neyih hasılı tahsil olurdu. Allah düşmanı, Allaha adavet eden, Allah dinini, Allah hukukunu tanımıyan, Allah ve Resulü ile yarışa kalkışan ve sûrei Mücadelede « اِنَّ الَّذِینَ یُحَآدُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ » ve emsâli âyetlerde halleri beyan olunan kâfirler, müşrikler zalimlerdir. Burada asıl sebebi nüzul Mekke müşrikleri olmakla beraber mefhum eamdır. Maamafih bu mefhum ve bu nehiy gerek bu âyette, gerek âtîdeki « لَا یَنْهٰیکُمُ اللّٰهُ » , « اِنَّمَا یَنْهٰیکُمُ اللّٰهُ » âyetleriyle takyîden tefsir ve ta'rif de olunacaktır. Mü'minlerin buğzu kendi hususî garaz ve hislerine göre değil, her şeyden evvel Allah ve menafıı amme için Allah düşmanlarına karşı bugz fîllah olması adavetin ancak o miyar ile ölçülüp gerek nefret ve gerek mahabbet hareketlerinde

hak noktai nazarından ayrılmamak lüzumuna tenbih için düşmanlardan ihtiraz ibtida Allah düşmanı olan adüvv, a'dâi mü'minînin başında zikredilip buyurulmuşturki «

«لَاتَتَّخِذُوا عَدُوِّى وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَآءَ

Sh:»4896

﴿تُلْقُونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ﴾ - müveddet, mahabbet ve sevgi demek olduğu gibi bizim mahabbetname, meveddetname ta'birlerimiz vechile mektûba da ıtlak olunurki meveddetin lâzımıdır. Burada bu ma'na da verilmiştir. « باء » da sıle veya sebebiyye olabilir. Bu cümle « لَاتَتَّخِذُوا » nun failinden hal veya menhî olan ittihazın tefsiri, yâhud evliyaya sıfatı kâşife olmak muhtemil olduğu gibi istinaf veya ı'tırazzıyye olması da muhtemil ve sebebi nüzûle daha muvafıktır. Evvelki vecihlere göre ma'na: onlara meveddet ilka ederek veya meveddetname ile haber ilka ederek, yâhud meveddet ilka etmeniz veya meveddet sebebiyle haber ilka edeceğiniz evliya ittihaz etmeyin, hasılı meveddetle ahvalinizden haber kaçırmayın demek olur. İstinaf veya ı'tiraz olduğu takdirde ise siz onlara meveddet ilka edersiniz, yâhud içlerinde alâkadar olduklarınıza sevginiz dolayısiyle o düşmanlar cem'iyyetine mektub göndererek ıhbaratta bulunuyorsunuz ki bu onların hepsini dost yerine tutmaktır.

﴿وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَآءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ﴾ - vav, haliyyedir. Cümle اِلَيْهِمْ

zamirinden haldir. Ya'ni hal bu ise onlar, o sizin meveddetle haber ilka ettiğiniz düşman cemaati o haldelerki size gelen hakka Haktealâdan risalet ve kitab ile gelen ve iymanı iktiza eden hak dininize ve hukukunuza küfrettiler ve hâlâ etmekteler küfürleriyle ne Allahın ne de ıbadullahın hukukunu tanımıyor, Allaha ve mü'minlere adavet ediyorlar ﴿يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَاِيَّاكُمْ اَنْ تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ﴾ Peygamberi ve sizi rabbiniz Allahâ iyman ediyorsunuz diye çıkarıyorlar. -Hiçretinize bâis oluyorlar. Bu cümle, küfür ve adavetlerinin derecesini beyan için istinaftır, « كَفَرُوا » nun

fâılinden hal olmasını da tecviz etmişlerdir.

﴿اِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِى سَبِيلِى وَابْتِغَآءَ مَرْضَاتِى﴾ eğer siz benim yolumda cihad etmek ve rızamı aramak için bütün gücünüzle çalışıp uğraşacak mücahidler olarak çıkdınızsa... - Bu cümlei şartıyye makabli karînesiyle cezası mahzuf olmakla, ma'nen yukarıya merbuttur. Te'hırinin nüktesi: bu şart altında o mazmunu, ya'ni nehyi tekrar ile te'kid ve şartın mazmunu mucebince iymanda ıhlâs ile cihadda metanete teşvıktir. Bu suretle « لَاتَتَّخِذُوا » ve müteallikatının kaydi

mesâbesinde olan bu şart bilhassa ihraca sebeb yapılan « اَنْ تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ ۟ » fıkrasına ittisal ile iymanı tevhidde şübheyi nefi ve ıhlâsı tesbit ve hurucun ıhraca tenazurunu takrir için bu noktaya te'hır olunmuş ve maba'di ile makabli arasında bir cümlei mu'terıza vaz'iyyetine konulmuştur. Ya'ni siz mü'minlerin hurucunuz, vatanlarınızdan çıkışınız Allah yolunda cihadetmek ve Allahın rızası sebeblerini aramak ve binaenaleyh Allah düşmanlarına karşı Allah dostları mücahidler olmak için ise öyle yapın, o Allah düşmanı düşmanlarınızı dostlar yerine tutmayın, bahusus cihad esnasında onlara meveddet yollu haber kaçırmayın da halîs bir iyman ile Allahın rızasına irdirecek mücahede yapın. Bu âyette « اَنْ تُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ رَبِّكُمْ ۟ » de muhatabları gaibleri tağlib ve tekellümden gıyaba iltifat vardır. اَنْ , لَاَنْ ma'nasına ihracı ta'lildir. « جِهَادًا » mef'uli leh veya Mücahidîn ma'nasına haldir.

Bu ta'limattan sonra sebebi nüzul olan hâdiseyi ıhbar ile ıtab ve tevbıh makamında istiynaf veya « تُلْقُونَ » den bedel tarikıyle buyuruluyor ki: ﴿تُسِرُّونَ اِلَيْهِمْ بِالْمَوَدَّةِ﴾ meveddetle onlara sir veriyorsunuz-o düşmanlara cemîle yaparak gizli meveddetname gönderiyor, sirren havadis kaçırıyorsunuz

﴿وَاَنَا﴾ halbuki ben - Allah ﴿اَعْلَمُ بِمَآ اَخْفَيْتُمْ وَمَآ اَعْلَنْتُمْ﴾ sizin gizlediğiniz şey'e de açıkladığınız şey'e de a'lemin - hepsini de pek âlâ bilirim. Burada « اَعْلَمُ », ismi tafdıl de, muzari' nefsi mütekellim de olabilir. « بَاء » evvelkine daha muvafıktır. Sonra « تُسِرُّونَ » ye nazaran « بِمَا اَسْرَرْتُمْ » denilmek daha münasib görünürken « بِمَآ اَخْفَيْتُمْ » buyurulması da şayanı dikkattir. Çünkü ihfa, isrardan daha gizlidir. Netekim « يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى » buyurulmuştur. İsrar, başkasına sir vermek, gizli konuşmaktır. Bunda ise bir nevi' i'lân vardır. Halbuki ıhfa gönülde gizlenene de şamildir. « ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ . ﴿يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى﴾ » olan Allah ılminde gizliyi de açığı da hepsini bilir, binaenaleyh Resulüne de bildirir. O halde açıklamasından çekindiğiniz bir günahı gizli ne için yaparsınız. Gizlemekle onun zararından, cezasından kurtulacağınızı mı zannedersiniz? ﴿وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ﴾ hem içinizden her kim onu yaparsa - nehyolunan o fi'li, o ittihazı, bahusus cihad halinde meveddet ilka ve israr, hattâ gönülde ıhfayı siz mü'minler içinden her kim yaparsa ﴿فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيلِ﴾ artık düz yolun ortasında sapıtmış, şaşkınlıkla kendisini kaybetmiş olur. lyman ile doğru Allah yolunda giderken Şeytan yoluna sapmış, düşmanın casusu mekvıine düşmüş, cezaya müstehıkk olmuş, kendisini felâkete sürüklemiş olur. Çünkü 2. ﴿اِنْ يَثْقَفُوكُمْ﴾ onlar size zafer bulurlarsa - o dost yerine tuttuğunuz, meveddetle sir verdiğiniz

düşmanlar sizi mağlûb edip ellerine geçirir, hükümleri altına alırlarsa sizin onlara yaptığınız gibi dostluk etmezler, bil'akis ﴿يَكُونُوا لَكُمْ اَعْدَآءً﴾

Sh:»4899

sizlere hep düşman kesilirler

﴿وَيَبْسُطُوٓا اِلَيْكُمْ اَيْدِيَهُمْ وَاَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّٓوءِ﴾ ve sizlere kötülükle ellerini ve dillerini uzatırlar-elleriyle katil, esaret, işkence gibi ne fenalık yapabilirlerse yaparlar, dilleriyle şetim, hakaret gibi her kötü sözü söylerler - Kur'anın bu kısacık ıhtarı nekadar vecîz, nekadar şumullü, nekadar hâil, sonra da ifade nekadar nezîhtir. Tarih gözden geçirilirse kâfirlerin, zalimlerin ellerine düşürdükleri istiklâllerini gaib etmiş müslimanlara hattâ hüküm ve ahidden sonra elleriyle dilleriyle yaptıkları kötülükleri, işkenceleri, hakaretleri, zulümleri, alçaklıkları, iftiraları tezvirleri, tearruzları, imhaları öyle feci', öyle çirkindir ki okuyanların bile nasıl tüylerini ürpertip nasıl vicdanlarını sızlattığı görülür. İnsan olan onların tesavvurlarından bile tiksinir. ﴿وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ﴾ ve arzu etmektedirlerki hep kâfir olsanız!....- hiç mü'min kalmasa, bu arzuları mukaddem olduğu için mazı ile ta'bir olunmuştur.

Maamafih fi'len cebir ve ikrahe kudret terettüb edebilecek vechile tehakkuku mefruz olan zaferleriyle meşrut olduğu için ma'nen müstakbeldir. Fenalığın, belânın en büyüğü de budur. Çünkü Dünya hayat her ne olsa geçer, fakat küfrün cezası olan azâbı ebedî tükenmez. Ebedî hayatın miftahı olan iyman ni'metini gaib etmek kadar büyük musıybet tesavvur olunmaz. Kâfirlere mahkûm olanların ise irinde gecinde o musıybete giriftar olmaları tehlikesi aglebdir. Hâtıbın dediği gibi içlerinde bulunan ba'zı akriba ve evlâd dolayısiyle o düşmanlara meveddet ilka ve israr edenlere gelince buna şöyle buyuruluyor: 3.

﴿لَنْ تَنْفَعَكُمْ اَرْحَامُكُمْ وَلَآ اَوْلَادُكُمْ﴾ size ne

hısımlarınızın

Sh:»4900

ne de evlâdlarınızın aslâ men'feati olmaz - onlar sizi yaptığınız günahın cezasından kurtaramaz

﴿يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ﴾ Kıyamet günü «Allah» aranızı ayırır. - Zira «

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخِيهِ وَاُمِّهِ وَاَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ» âyeti

mucebince o gün kişi kardeşinden ve anasından babasından, ve zevcesinden ve evlâdlarından kaçar.

Burada harbin mağlûbiyyet ve felâket günleri de Kıyamet gününü andırdığına bir işaret vardır.

﴿وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ ve Allah hep amellerinize bakar. - Ona göre mücazat

veya mükâfat eder, yoksa evlâd ve akribanıza göre değil. O halde Allah düşmanlarına dost olanlar Allah dostları olamazlar. Onun için mü'minler evlâd ve ıyal hatırı için Allah düşmanlarını dost yerine tutmamalı, bahusus harb hengâmında onlara meveddetle sir kaçırmaktan çok ihtiraz etmelidirler.

4. ﴿قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِى اِبْرٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُۚ﴾ ilh - şirk ve küfürden teberra ile mahabbet ve buğzun sırf Allah için olması, iymanı tevhidin en mühim esaslarından olduğunu anlatan bu kıssa fîsebilillah mücahede için huruc eden mü'minlere bervechi balâ verilen ta'limatı tevsîk ve te'kid için mazıden alınacak ıbretlerin, misâllerin en güzeli olmak üzere kasrı ifade eder bir surette iyrad buyurulmuştur. Sûrei Nahlin âhirinde « اِنَّ اِبْرٰهِيمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا لِلّٰهِ حَنِيفًاۗ » ilh... bak. Hemzenin zammiyle ve kesriyle « اُسْوَةٌ », aslında ıktida ve imtisal ma'nasına masdar olup ıktida olunmak hakkı olan haslete de şahsın kendisine de ıtlak olunur ki nümunei imtisal, şâhid, örnek demek olur. Şahıs murad olunduğu zaman « وَلِلضُّعَفَآءِ فِى الرَّحْمٰنِ كَافٍ » gibi tecrid « فِى فُلَانٍ اُسْوَةٌ » ta'biri kabîlinden olup «lirada iki dirhem bir denk altın var» demeğe benzerse de haslet

murad olunduğu surette zarfiyyet, mevsufun sıfatına mahalliyyeti kabîlinden olur ki burada böyledir. « لَكُمْ » « كَانَ » nin haberi olduğu için takdimi kasr ifade ile « ثُمَّ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ » mazmununu anlatır. Hazreti İbrahim, bidayeten yalnız olmak ı'tibariyle « وَالَّذِينَ مَعَهُ » dan murad « ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلٰى اٰثَارِهِمْ بِرُسُلِنَا » buyurulduğu üzere onun isrince giden Peygamberler olabilirse de sonradan kendisine iltihak eden mü'minler veya hepsi olması da melhuzdur. Mâzıyde tarihte geçmiş nice devletler, milletler, cem'iyyetler, kavimler varsa da bütün inkılâbatı beşer içinde iymanı tevhid ile ahlâk temizliği, sadakat ve şecaat ile cihad ve icrayı hakk-u adalete ıkdam hasleti noktai nazarından en güzel örnek ebül'enbiya olan ve kelimei tevhid ile hanifliği zürriyyetine mîras bırakmış ve bu sayede Arabi müsta'ribe olan İsmail evlâdına istikbal için mümtaz bir inkişaf mebdei uyandırmış bulunan Hazreti İbrahim ile peyrevlerinde vuku'a geldiği anlatılmış ﴿اِلَّا قَوْلَ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ﴾ ancak İbrahimin babasına olan şu sözü örnek tutmaktan müstesna kılmıştır-ki o söz Sûrei Meryemde de « سَاَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّىۖ اِنَّهُ كَانَ بِى حَفِيًّا » kavliyle geçtiği üzere babasına ﴿لَاَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَآ اَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَىْءٍۖ﴾ her halde senin

için mağfiret istiyeceğim, maamafih Allaha senin hakkında başka bir şeye gücüm yetmez, ya'ni istiğfardan

başka bir şey elimden gelmez diye va'detmesidir ki İbrahim aleyhisselâm bu va'dini Sûrei Şuarada geçtiği

üzere « وَاغْفِرْ لِاَبِىٓ اِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّآلِّينَ ۙ » duâsiyle iyfa etmiş, bununla beraber

Sûrei Beraede geçen «

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ اِبْرٰهِيمَ لِاَبِيهِ اِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَآ اِيَّاهُ ۚ

فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ اَنَّهُ عَدُوٌّ لِلّٰهِ تَبَرَّاَ مِنْهُ ۚ » âyetinden anlaşıldığı vechile babasının bir

Allah düşmanı olduğu kendisince tebeyyün ettikten sonra ondan teberrî etmiş idi. Zira «

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَآءُ ۚ

» âyetleri mucebince Allah tealâ şirke mağfiret

Sh:»4902

buyurmaz bundan da anlaşılır ki Allah düşmanı müşriktir. Allah tealâ insana valideyni hakkında ihsan

tavsıye etmiş olmakla beraber şirke asla mağfiret etmiyeceğinden Sûrei Lokmanda da «

وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰٓى اَنْ تُشْرِكَ بِى مَالَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا

تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِى الدُّنْيَا مَعْرُوفًا » buyurulduğu vechile şirke sevkeden

ebeveyne bile itaat etmeyip Dünyada ma'ruf ile musahabet etmeği emrederek ta'atı ma'ruf, ya'ni meşru' ile takyid buyurmuştu. Bu suretle Allaha ısyan mahiyyetinde olan hususatta tâat caiz olmadığı ve böyle kabul olunmıyacağı, ma'lûm olan duâya âmin denmiyeceği cihetle Hazreti İbrahimin sonradan teberrî etmiş olduğu o sözü de örnek tutmaktan istisna edilmiştir.

﴿رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا الخ۰۰۰﴾ - İbrahim ve maıyyeti kıssasının mücahededeki hallerini beyan için istiynaf, yâhud « قالوا » takdiriyle evvelki « قالوا » ya atıf sebkindedir. Kıssanın hıssasının hasılı olmak üzere « قولوا = böyle deyin» ma'nası da anlaşıla bilmek için kavil ve atıf hezf olunmuştur. 5. ﴿رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ya rabbena! bizi o küfür edenler için bir fitne kılma - ya'ni onlara mağlûb etme, ellerine düşürüp mihnet ve azâba sokma, el dil uzatmalarına meydan verme de bizim mihnetimiz yüzünden iymanı tahkır ile küfre meftuniyyetlerini artırma. Zira mü'minlerin mihnet içinde gösterecekleri temizlik ve yükseklikten de iymanın ulviyyeti anlaşılabilirse de bu pek zor ve pek tehlikeli olduğu gibi kâfirlerin «iyman eyi olsaydı bunlar mağlûb edilmez, esir olmazlardı» diyerek, Dünya hayatiyle mağrur olarak küfre meftun olmalarına sebeb de olur. 6. ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ - kasem ile te'kiddir. ﴿لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ﴾ - « لكم » den bedeli kül veya

ba'z

Sh:»4903

olup iyman ve cihadda Allaha ve âhırete ümidin ehemmiyyetli bir rükün olduğuna tenbihtir. Çünkü ye'is küfürdür. ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّ فَاِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِىُّ الْحَمِيدُ﴾ - Bu da Allah düşmanlarına karşı beyân olunan vazifeler Allahın haşâ bir eksikliğinden değil, sırf insanların hamde mazher olmaları için mesalih ve menafii iktızasından olarak şayanı teselli ta'limat ve irşadat olduğuna tenbihtir. Bu vazifeler yapıldığı ve düşmanlardan temamen teberrî edilerek cihad edildiği surette 7. ﴿عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً﴾ pek me'muldurki Allah sizinle o kâfirler içinden muadat ve muhasame ettiğiniz düşmanlar arasında bir meveddet husule getire - çünkü islâmın galebesiyle hayre mani' olanlar defolunup hak ve adaletle islâmın güzel ahlâkı izhar ve tatbik olunmağa başlayınca o adavetler de meveddete münkalib olmağa başlar. Netekim Mekkenin fethi üzerine, ahlâkı Muhammedî ve ulüvvi cenabı Ahmedî fi'len tatbık olunmağa başlayınca yirmi senedir adavetin her türlüsünü yapmağa çalışanlar bile hayretler içinde islâma girmek için yarış etmişler ve çok geçmeksizin bütün Arabistan da islâma dahil olarak o nûrı hak âfakı âlemi tenvire

başlamıştı. Bu âyet de gösteriyor ki cihaddan asıl maksud adavet değil, meveddeti ta'mimdir. Allah düşmanlarından teberrî ile onlara buğuz da Allah rızası için ıhlâsı, meveddeti gereği gibi ta'mim için zerîadır. ﴿وَاللّٰهُ قَدِيرٌ﴾ Allah kadîrdir - kudreti çoktur, adavetleri meveddete çevirmeğe de kadirdir. ﴿وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ ve Allah gaffurdur rahîmdir. - Rızası uğurunda çekilen zahmetleri boşa gidermez. Allaha ve mü'minlere

Sh:»4904

adavetten tevbe edip meveddete geçenlerin günahlarına mağfiret eder. Bu ma'nayı tavzıh ile Sûrenin başındaki nehyi tefsir siyakında buyuruluyor ki 8. ﴿لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ﴾ Allah sizi şunlardan nehyetmez: ﴿لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِى الدِّينِ﴾ size dinde kıtal yapmıyanlar - kendileri hangi din ve milletten olurlarsa olsunlar size dininiz hakkında, dininizin hukukuna, ahkâmına dokunmak garazıyle harbetmiyen, sizi öldürmeğe kalkışmıyanlar ﴿وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ﴾ ve sizi diyarınızdan çıkarmıyanlar - ya'ni gerek mübaşeret ve gerek müzaheret suretiyle olsun bu iki sıfattan hiç birisiyle muttasıf olmıyan, size ne din harbi ne de vatan harbi yapmıyanlar, çünkü bundan sonraki âyette «وَظَاهَرُوا عَلٰى اِخْرَاجِكُمْ»

kaydi karînesiyle burada da « وَلَمْ يُظَاهِرُوا » ma'nası murad olduğu anlaşılır. İşte ﴿اَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوٓا اِلَيْهِمْ﴾ bunlara iyilik ve adalet yapmanızdan Allah sizi nehyetmez ﴿اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ çünkü Allah kime olursa olsun adalet yapanları sever. - Bunun hilâfına olan düşmanlara adavet etmek de adaleti ilâhiyyenin ıktizasıdır. « اَنْ تَبَرُّوهُمْ » , « الَّذِينَ » den bedeli iştimaldir. Bu âyetin sebebi nüzulünde bir kaç rivayet vardır. Ezcümle Hazreti Ebî Bekrin kızı, Hazreti Zübeyrin zevcesi Esma zatünnitakaynden « رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ » rivayet olunduğuna göre demiştir ki: Resulullah muahid bulundukları sıra müşrike olarak Kureyşin ahdinde bulunan validem bena rağbetle gelmişti, ona sıla ve iltifat edeyim mi diye Resulullaha sordum, Allah tealâ bu âyeti indirdi, Resulullah da bana buyurdu ki: « نَعَمْ صِلْهَا = evet ona sıla et, ya'ni alâkadar ol, iltifat ve ihsan eyle» اهـ. Esmanın validesi Kuteyle binti Abdiluzza, Hazreti Ebî Bekrin zevcesi iken Cahiliyyede

Sh:»4905

tatlık etmiş idi. Bu rivayete göre bu âyet Hudeybiye musalehasından sonra ve Kureyşin o muahede ahkâmına tecavüz edip de Mekkenin fethini iktiza eden harekâta sebebiyyet vermelerinden mukaddem,

ya'ni yukarıki âyetlerin nüzulünden evvel nâzil olmuş demek olur. Bu sebeble ba'zıları bu âyetin nisvan ve sıbyan hakkında olduğuna kail olmuş ise de ekser ulemanın dediği gibi bundan mutlaka ahdine riayetkâr olan muahideleri anlamak daha muvafıktır. Netekim Hasen ve Ebu Salih gibi ba'zıları da bu âyetin Resulullaha mukatele etmemek ve aleyhine muavenette bulunmamak üzere musaleha yapmış olan Huza'a ve Benî Haris gibi Kâ'b ve Kinane ve Müzeyne kabîleleri hakkında nâzil olduğunu rivayet eylemişlerdir. Ba'zıları da küffar içinde bulunup da hicret etmemiş veya edememiş olan mü'minler hakkında olduğunu söylemişler ise de bu tahsıs âyetin zâhirine de siyakına da muvafık değildir. Onun için cümhur « الَّذِينَ » mevsulünün sılası hayyizinde zikrolunan iki sıfat ile muttasıf küffar hakkında olmasına kail olmuşlardır ki zimmî, müste'min, kat'ı münasebet edilmemiş olan muahid, musalihlerin hepsine şamil olur. Mü'minler bunların hiç birine birr-ü adaletle muameleden menhiy değillerdir. Tirmizînin rivayeti hılâfına olarak bu âyetler denildiği gibi daha evvel nâzil olmuş olsa dahi tertibde buraya konulması baştaki birinci âyetin tefsiri mesâbesinde bir siyak ifade etmekte bulunduğu cihetle hepsi beraber nâzil olmuş gibi bir insicam arzetmekte ve Mekkelilerin Huzaaya tecavüzleri sebebiyle kat'ı münasebet emri verildiği bu sırada diğer muahidlerle münasebetin ıhlâl edilmemesi noktai nazarından da bir siyaset hikmetini ihtiva eden bu âyetin mazmunu fi'len muharib veya muhariblere muzahir olmıyanların hangi milletten olursa olsun hepsine şamil olmak lâzım gelir. İbni Cerîri Taberî de bu ta'mimi tasrih eylemiştir. Şu fırka da bunu

iş'ar

Sh:»4906

eyler 9. ﴿اِنَّمَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ﴾ Allah sizi ancak

﴿عَنِ الَّذٖينَ قَاتَلُوكُمْ فِى الدّٖينِ﴾ dinde size kıtal eden

﴿وَاَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ﴾ ve sizi diyarınızdan çıkaran

﴿وَظَاهَرُوا عَلٰٓى اِخْرَاجِكُمْ﴾ ve çıkarılmanıza muzaheret edenlerden - bu üç sınıfın

hepsiyle veya her hangi birisiyle muttasıf olanlardan ﴿اَنْ تَوَلَّوْهُمْ ۚ﴾ onlara dostluk etmenizden

nehyeder. - İşte « لَاتَتَّخِذُوا عَدُوّٖى وَعَدُوَّكُمْ اَوْلِيَآءَ » buyurulmasının ma'nası bu

suretle adavetleri tehakkuk edenlerden münasebeti katedip onlara müvalât ve ilkai meveddet

yapmamaktır. ﴿وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰالِمُونَ﴾ her kim de onlara

dostluk eder müvalâtta bulunursa işte onlar hep zalimlerdir. - Adavet yerine meveddeti koyarak adaletin

hakkına tecavüz eden ve binnetice kendilerine zulmetmiş bulunan haksızlardır. Bu suretle bu iki âyet

islâmın beynelmilel hukuk ve münasebeti ahkâmının esasını ta'yin eden iki mühim düstur olmak ı'tibariyle

ayrıca bir ehemmiyyeti hâizdir. « وَظَاهَرُوا عَلٰٓى اِخْرَاجِكُمْ » kaydının burada tasrih olunup

da evvelkinde nakızinin tasrih olunmıyarak delâlete bırakılmasında bir nükte aranmak lâzım gelir. Allahü a'lem bu nükte muzahirlerle kat'ı münasebette isti'cal edilmeyip evvelemirde düşmanlara müzaheretten sarfı nazar ettirmek için mümkin olabilen siyasî teşebbüslere meydan bırakmak hikmeti olsa gerektir.

Buraya kadar devam eden bu âyetler mü'minlere dost ve düşmanı tanıtmak üzere teberrâ ve tevellâ noktai nazarından bir imtihan mazmunu ifade ettikten sonra diğer bir haysiyyetle bir imtihan vazifesi daha göstermek üzere ikinci bir hıtabe ile buyuruluyor ki:

Sh:»4907

﴿١٠﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا جَآءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ ۖ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِهِنَّ ۚ فَاِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ اِلَى الْكُفَّارِ ۖ لَاهُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ ۖ وَاٰتُوهُمْ مَآ اَنْفَقُوا ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ اِذَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ ۖ وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَاسْـَٔلُوا مَآ اَنْفَقْتُمْ وَلْيَسْـَٔلُوا مَآ اَنْفَقُوا ۚ ذٰلِكُمْ حُكْمُ اللّٰهِ ۖ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ ۖ

وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١﴾ وَاِنْ فَاتَكُمْ شَىْءٌ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ اِلَى
الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَاٰتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ اَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَآ اَنْفَقُواْ
وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِى اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ يَآ اَيُّهَا النَّبِىُّ اِذَا
جَآءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلٰى اَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللّٰهِ شَيْـًٔا وَلَا
يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ اَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَاْتِينَ بِبُهْتَانٍ
يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ اَيْدِيهِنَّ وَاَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِى مَعْرُوفٍ
فَبَايِعْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴿﴾

Sh:»4908

﴿١٣﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللّٰهُ
عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْاٰخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ اَصْحَابِ
الْقُبُورِ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Size mü'mine kadınlar muhacir olarak geldikleri zaman kendilerini imtihan edin, iymanlarını Allah bilir, imtihan üzerine onları mü'mine bilirseniz artık kendilerini kâfirlere geri çevirmeyin, mü'mineler hâfirlere halâl değil, kâfirler de mü'minelere halâl olmazlar: Maamafih sarfettikleri mehri o kâfirlere verin, sizin o mü'mineleri nikâh etmenizide de, kendilerine mehirlerini verdiğiniz takdirde, üzerinize bir günah yoktur, kâfirlerin ise ısmetlerine yapışmayın ve sarfettiğinizi isteyin, kâfirler de sarfettiklerini istesinler, bunlar, size Allahın hukmüdür, aranızda hukmediyor ve Allah alîmdir hakîmdir 10 Ve eğer zevcelerinizden bir şey sizden küffara kaçar, siz de acısını alırsanız zevceleri gitmiş olanlara sarfettiklerinin mislini veriniz ve Allahdan korkunuz, eğer siz ona iyman etmiş mü'minlerseniz 11 Ey o Peygamber! Mü'mineler sana şu şartlar üzerine biy'at etmeğe geldiklerinde: Allaha hiç bir şey şirk koşmıyacaklar ve hırsızlık yapmıyacaklar ve zina etmiyecekler, ve evlâdlarını öldürmiyecekler ve elleriyle ayakları arasında bir bühtan uydurup getirmiyecekler, ve sana hiç bir ma'rufta asıy olmıyacaklar, bu suretle onlara bey'at ver ve kendileri için istiğfar ediver, çünkü Allah gaffurdur rahîmdir 12 Ey o bütün iyman edenler! Öyle bir kavmı dost tanımayın ki Allah kendilerine gazabetmiş, Âhıretten ümidi kesmişler, eshabı kuburdan olan kâfirlerin me'yusiyyetleri gibi ye'se düşmüşlerdir. 13

10. ﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا﴾ - Razî tefsirinde derki: bu âyetlerin münasebeti noktai nazarından nazmında güzel bir vechi ma'kul vardır: zira muanid üç halden halî değildir. Ya ınadında devam eder, yâhud ınadını terketmesi me'mul olur. Yâhud da ınadı terkedip teslimiyyet gösterir. İşte Allah tealâ bütün bu âyetlerde bu halleri beyan ile onlara her halette halin muktezasına göre muamele edilmesini müslimanlara emretmektedir. «

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِى اِبْرٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهٗۚ اِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ اِنَّا بُرَءٰٓؤُا مِنْكُمْ

» kavli birinci hale işarettir. Sonra «

«عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةًۜ

kavli ikinci halete işarettir. Sonra bu «

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا جَآءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ

» kavli de üçüncü halete işarettir. Ve bütün bunlarda mekârimi ahlâka sevk ve teşvık eden lâtîf tenbihat vardır. Çünkü Allah tealâ bu üç halin üçünün mukabelesinde de mü'minlere en güzel olan karşılıkla ve en lâyık olan kelâm ile emreylemiştir. اهـ. Ey o bütün iyman edenler!

﴿اِذَا جَآءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ﴾ Mü'mine kadınlar size muhacir olarak geldikleri zaman - burada mü'minat ta'biri, iymanın muktezası olan kelimei şehadeti zâhiren söylemiş ve

ona münafî bir hal göstermemiş olmaları, yâhûd imtihan ile iymanlarını isbat mevkiinde bulunmaları ı'tibariyle zâhirîdir. Yoksa imtihana tabi' tutulmalarının ma'nası olmazdı. Ya'ni dari küfürden dari islâma hicret ederek mü'miniz diye size geldikleri zaman ﴿فَامْتَحِنُوهُنَّ﴾ onları imtihan edin - kalblerinin de dillerine uygun olduğuna zannınızı galebe ettirecek vechile sınayın. İbni Cerîr ve daha ba'zılarının İbni Abbas Hazretlerinden rivayetlerine göre Resulullah bu kadınları «

أَشْهَدُ أَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُه ءِ ءِ

» kelimei şehadeti üzere

imtihan eder ve şöyle yemîn verirdi: Bir zevc buğzundan dolayı çıkmadığına billâhi mi? Bir arzdan bir arza rağbetten dolayı çıkmadığına billahi mi? Ve Allaha ve Resulüne mahabbetten başka bir maksad için çıkmadığına billâhi mi?

Buharî ve sairede rivayet edildiği üzere Hazreti Aişe radıyallahü anha da demiştir ki: Resulullah mü'mineleri ancak «

اِذَا جَآءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلٰى اَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللّٰهِ شَيْـًٔا

وَلَا » âyeti ile imtihan ederdi. Bu imtihanın sebebi, zira ﴿اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِهِنَّ﴾ iymanlarına Allah a'lemdir. - Hakıkaten mü'min olup olmadıklarını tamamiyle Allah bilir. Çünkü iymanın asıl rüknü kalbdeki tasdıktir. Kalblerdeki esrara ise ancak Allah muttali' olur. Siz ancak zâhiren bir imtihan ile denemek suretiyle zâhirî bir ılim edinebilirsiniz onun, için iymanın hukmünü zayi' etmemek üzere deneyin.

Sûrei Nisada geçen «

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا» kavli muktezasınca selâm verene, mü'minim diyene, mü'min değilsin diyerek kâfir muamelesi yapmak doğru olmazsa da muahid bile olsa dari harbden yeni hicret ederek gelenlerin mücerred mü'minim demeleriyle bir tahkık ve tecribe yapmaksızın derhal hür mü'minlerin her türlü hukuk ve muamelesine mazher kılınıvermelerinde de mü'minlere bir zarar getirmesi melhuz olan bir ihtiyatsızlık vardır. Evvelâ bir casusluk, saniyen bir ahid şikenlik, sâlisen diğer bir nifak ve ahlâksızlık gibi fesadlar melhuz olur. Hasılı dari islâmda beraeti zimmet asıl ise de dari harbden iyman iddiasiyle geliş bir beraeti hâdise da'vası demek olduğu ve iymanın asıl rüknü olan tasdık ise umuri hafiyyeden bulunduğu cihetle zâhirde gayrın hukuku noktai nazarından dahi mu'teber olacak surette her vechile hukmü sabit olabilmek için alâmeti

zâhire

Sh:»4911

olan ıkrarın ona delâletini takviye edecek bir müeyyide lâzımdır ki o da ancak zikrolunduğu üzere bir imtihan ile tecribe olunabilir. Onun için hicretlerinin başka bir maksadla değil, halıs iyman ile husni niyyete mebniy olduğu bir dereceye kadar olsun bilinmek üzere denenmeleri ıktiza eder. Netekim Sûrei Hucüratta geçen «

«قَالَتِ الْاَعْرَابُ اٰمَنَّاۜ قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُولُوٓا اَسْلَمْنَا

âyetinde de bu ma'naya bir işaret vardı. Maamafih burada bu âyet, mutlak değil kadınlar hakkında ayrıca bir sıyanet ve ı'tinayı ifade eder bir hususiyyetle varid olmuştur.

﴿فَاِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ﴾ eğer imtihan üzerine o kadınların mü'mine olduklarını bilirseniz - « اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِهِنَّ » karînesiyle müfessirîn demişlerdir ki burada ılim, zannı galib ma'nasınadır. Muamelâtta zannı galib ile amel vacib olduğuna tenbih için zannı galibe ılim ile ta'bir buyurmuştur. Ya'ni bu babda sizin için ılmi yakîn mümkin olamazsa da mümkin olabilen ba'zı suâl ve cevab ile bir tecribe ve yemîn ve saire gibi karain ve emarattan istidlâl tarikıle zannınızı galebe ettirecek kadar bir

ılim ve kanaat hasıl olursa ﴿فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ اِلَى الْكُفَّارِ ؕ﴾ artık o kadınları kâfirlere iade etmeyiniz -çünkü ﴿لَاهُنَّ حِلٌّ لَهُمْ﴾ onlar anlara, ya'ni mü'mineler kâfirlere halâl değildir. ﴿وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ ؕ﴾ anlar da onlara, ya'ni kâfirler de mü'minelere halâl olmazlar. - Aradaki hurmeti ifade için bu cümlelerin birisi dahi kâfi olabilir idise de hurmetin yalnız bir taraftan değil, iki taraftan da sübutünü tasrih için tekrar olunmuştur. Yâhud birincisi firkatin husulüne, ikincisi de yeniden nikâhın men'ına tenbih içindir. Şu halde onları iade etmek lâekal

cebren

Sh:»4912

zinaya sevketmek gibi bir cinayet olur. Ve bu sebebledir ki bu imtihan âyeti bilhassa kadınların bu hurmetini muhafaza içindir. ﴿وَاٰتُوهُمْ مَآ اَنْفَقُوا ؕ﴾ Bununla beraber etmiş oldukları masrafı o kâfirlere verin - ya'ni o kadınların bırakıp geldikleri kâfir kocalarının onlara sarf etmiş oldukları mehirleri ne ise onu o kâfirlere tazminat olarak verin. Bu emir zâhiren mutlak gibi görünürse de teemmül olununca bunun iadeye tealluk eder bir ahid bulunan muahidler tarafından kaçıp gelmiş oldukları takdire aid olduğu anlaşılır. Çünkü hiç bir ahid bulunmıyan veya fi'len muharib vaz'ıyyetinde bulunan taraftan kaçıp geldikleri

takdirde kavaıdi umumiyyeye nazaran böyle bir tazmin için sebeb yoktur. Sebebi nüzul hakkında vârid olan ba'zı rivayetler de bunun Hudeybiye musalehası ahkâmına mahsus olduğuna delâlet etmektedir. Zira Hudeybiye musalehasının maddelerinden biri şöyle idi: «Kureyşten velîsinin izni olmıyarak Muhammede geleni ona reddedecek, Muhammedden Kureyşe geleni ona reddetmiyecekler, Muhammedin akd-ü ahdine dahil olmak arzu eden de ona dahil olacak ilh...» Resulullah ahid müddetinde Kureyşten velîsinin izni olmıyarak kaçıp gelen erkekleri mükellef Müsliman bile olsalar velîlerinin mutalebesi halinde iade etmişti. Netekim Kureyşin sulh murahhası olan Süheylin oğlu Ebu Cendeli nasıl reddettiği ve neticesinin ne olduğu yukarılarda geçmişti. Sonra kadınlardan da hicret edip gelenler oldu, halbuki musaleha müzakeresinde erkekler üzerine söz cereyan etmiş, kadınlar hakkında bir şey konuşulmamış, muahedenameye bir sarahat derc edilmemiş idi « ومن » lâfzının şumulü ihtimali bulunmakla beraber « مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى » denilmemişti. Binaenaleyh mes'ele tefsire müsaid ve şübheyi daî idi. İşte ba'zı rivayata göre bu âyet bunun halli için nâzil

Sh:»4913

olmuş bir imtihan ile iymanına kanaat hasıl olduğu takdirde kadınların iade edilmeyip ancak evli olanların

kocalarına mehirlerinin tazmini suretiyle şübhenin izalesi emrolunmuştu. İlk gelen ve sebebi nüzûl olan kadın hakkında da rivayetler muhteliftir. Bir rivayette ibtida Ukbe ibni Ebi Muaytın kızı Ümmi Gülsüm gelmiş, arkasından da biraderleri Ammar ile Velîd gelip reddini taleb eylemişler idi. Bu âyetin nüzulüne binaen redd edilmemiş, sonra Zeyd ibni Hârise radıyallahü anh Hazretlerine nikâh edilmiş idi. Diğer bir rivayette Sübey'a bintil'harsi idi ki müşrik olan Sayfiyy ibni Rahibin, diğer bir rivayette müsafiri mahzumînin tahti nikâhında idi, Mekkeliler taleb etmişler, fakat kocasının sarfettiği mehri verip Hazreti Ömer radıyallahü anh tezevvüc etmiş idi. Diğer bir rivayette Ebu Hassan ibni Dahdahanın karısı Ümeyme binti Bişr idi, bu da ledettaleb iade olunmamış, Süheyl ibni Sayfiyy radıyallahü anh tezevvüc etmiş idi. Bu rivayetler sebebin teaddüdü ile mes'elenin Hudeybiye müsalehasına teallukunu gösterir. Fakat Dahhâkten vârid olan rivayette Resulullah ile müşrikler beyninde şöyle bir ahid vardı: «bizden sana senin dininde olmıyan bir kadın gelirse onu bize reddedeceksin, şayed senin dinine girerse zevci bulunduğu takdirde sarf etmiş olduğu mehri zevcine reddedeceksin.» Buna göre âyet doğrudan doğru bu ahdin hukmüne muvafıktır. Balâda Tirmizîden naklolunduğu üzere Sûrenin hepsi Hatıbın mektubu hâdisesi üzerine nâzil olduğu takdirde de bu tazmin meselesi yine bu ahidlerden birinin ahkâmiyle alâkadar olmak gerektir.

﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ اِذَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ ۭ﴾

ve o mü'mineleri nikâh etmenizde de kendilerine mehirlerini verdiğiniz takdirde size bir günâh yoktur. -

Çünkü iyman edip islâma girmiş olmalariyle dari harbdeki kâfir kocalarından

Sh:»4914

iftirak ve hurmet hasıl olmuştur. Maamafih eski kocalarının verdiği mehri tazmin kâfi gelmeyip kendilerinede bedeli bud'u olarak ayrıca mehir lâzım gelir. Mehirlerini kendilerine vermekde de filhal te'diye şart olmayıp verilmek üzere teahhüd edilmek dahi kâfidir. Mehir tesmiye edilmeden nikâh fasid olmaz, mehri misil lâzım gelirse de bu âyetde, nefyi cünâh için vermek şart edildiği cihetle tesmiye edilmemek kerahet olacağı anlaşılır. ﴿وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ﴾ kâfirelerin ise ısmetlerine yapışmayın - KEVAFİR; kâferenin cem'i, ISEM; ısmetin cem'idir. ISMET; dokunulacak tutamak demek olup gerdanlık, bilezik, bilek ve hıfz-u sıyanet ma'nalarına geldiği cihetle gerek akid ve gerek sebeb her hangi bir tutamağa ıtlak olunur. Burada murad nikâhlarının butlanıdır. Ya'ni dari harbden hicret etmeyip kâfire olarak kalan veya, ıyazen billah, mürtedd olarak dari harbe iltihak eden kadınlarla aranızda ne bir ısmet ne de bir zevciyyet alâkası olmasın, tutamaklarına tutunmayın, daha türkçesi ellerine yapışmayın, ipleriyle kuyuya inmeyin ﴿وَاسْئَلُوا مَآ اَنْفَقْتُمْ﴾ hem de sarf ettiğiniz mehri isteyin ﴿وَلْيَسْئَلُوا مَآ اَنْفَقُوا﴾ o kâfirler de size hicret eden mü'mine kadınlara sarf etmiş

oldukları mehri istesinler - ya'ni tekass edin, fazla alacaklı çıkarsanız isteyin, borçlu kalırsanız «

﴿وَاٰتُوهُمْ مَآ اَنْفَقُواۜ﴾ emri mucebince verin ﴿ذٰلِكُمْ﴾ bu dinlediğiniz hukümler

﴿حُكْمُ اللّٰهِۜ﴾ Allahın hukmüdür. ﴿يَحْكُمُ بَيْنَكُمْۜ﴾ Aranızda hukmediyor - ma'hud

kâfirlerle siz mü'minler arasında huküm veriyor ﴿وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ ve Allah, alîm,

hakîmdir. Ilmiyle hikmetinin ıktızasını

Sh:»4915

teşri' buyurur. ﴿وَاِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ﴾ ve eğer sizin zevcelerinizden bir

şey sizden fevt olur, ya'ni kaçıp dari harbe geçer ve tazmin edilmezse 11. ﴿فَعَاقَبْتُمْ﴾ sonra da siz

muakıb olursanız -ekser müfessirîn burada muakabenin ukubetten değil, teakub gibi nevbet ma'nasına

ukbeden olduğunu söylemişlerdir ki şöyle demek olur. Sonra da nevbet sizin olur. Ya'ni onların

kadınlarından iyman ile size hicret eyliyenler bulunur, bu suretle tazminat vermek nevbeti size düşerse,

yâhud ba'zılarının dediği gibi ukubetden olduğuna göre: siz de çarpışıp ganîmet alırsanız

﴿فَاٰتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ اَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَآ اَنْفَقُواۜ﴾ zevceleri gitmiş

olanlara ettikleri masrafın mislini verin - verilecek tazminattan bu kadarını bunlara mahsub edin, yâhud

alınan ganîmetten evvelâ bunların zayıatı kadarını ayırıp verin ﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ ve Allahdan korkun - alacağınızda vereceğiniz de onun hukmüne riayetle müttakî olun, ıkabından korunun ﴿الَّذِى اَنْتُمْ بِهٖ مُؤْمِنُونَ﴾ o Allah ki sizler ona ıyman etmiş mü'minlersiniz - ıymanın muktezası ise başkasından çekinmeyip ancak ondan korkmak ve onun vikayesiyle korunmaktır.

12. ﴿يَآ اَيُّهَا النَّبِىُّ اِذَا جَآءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ﴾ - Bu âyetin fetih günü nâzil olup Resulullahın Safa üzerinde erkeklerden biy'at aldığı sıra Resulullah namına Hazreti Ömerin de aşağıda kadınlardan bi'at aldığını İbni ebî hatim Mukatilden rivayet eylemiş ise de yukarıda Hazreti Aişeden varid olan rivayette bunun da imtihan âyetiyle beraber nâzil olmuş bulunduğu, Tirmizîden de bütün Sûrenin Hâtıb İbni ebî

Sh:»4916

Belteanın mektubu hadisesi üzerine nüzulü anlaşılıyordu, İmam Ahmed ibni hanbel, Nese'î, İbni Mace ve Tirmizî sahih diyerek Ümeyme binti Rükayye radıyallahü anhadan şöyle rivayet etmişlerdir: müşarünileyha demiştirki: ben Resulullaha biy'at edelim diye vardığımda bizden Kurândaki « اَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللّٰهِ شَيْـًٔا » âyeti vechile biy'at aldı, nihayet «

güçleri takatleri yettiği derecede» buyurdu, biz de Allah ve Resulü bizlere kendimizden daha erham, yaresulallah! Bize müsafeha etmezmisin? Dedik, «ben kadınlara müsafeha etmem, ancak yüz kadına sözüm bir kadına sözüm gibidir» buyurdu. Ba'zı rivayetlerde Resulullah kadınların biy'ati zamanında mubarek eline bir sevb koyardı, ba'zılarında da bir bardağa su koyup mubarek elini daldırır, sonra da kadınlar ellerini daldırırlardı diye varid olmuştur. Meşhur ve mu'temed olan budur ki kadınlarla müsafeha etmemiştir. Maamafih Resulullahın kadınlardan biy'at alması bir kerre değil, müteaddiddir. Medinede de olmuş, fetihten sonra Mekkede de olmuştur. Mekkedeki bîy'atte Ebu süfyanın zevcesi olup Uhud vak'asında seyyidüşşüheda' Hazreti Hamzenin şehadetine müşevvıkliği ve na'şine karşı gösterdiği gayz ve husumeti sebebiyle balâda nakletdiğimiz vechile fetih günü eman verilmeyip katledilmesi emir verilmiş bulunan Hindin bîy'ati fıkrasını gerek tefsirler ve gerek hadîs kitabları naklederler. Yezid ibni Sekenin kızı Esma radıyallahü anha hadîsinde şöyle demiştir: ben Resulullaha bîy'at eden kadınların içinde idim, Utbenin kızı Hind de kadınlar arasında idi, Resulullah sallallâhü aleyhi vesellem âyeti okudu « عَلٰٓى اَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللّٰهِ شَيْـًٔا » buyurduğunda Hind «Erkeklerden kabul etmediğini bizden kabul edeceğine nasıl ihtimal verebiliriz» dedi, ki bu emrin lüzumu belli demiş oluyordu, sonra « وَلَا يَسْرِقْنَ »

Sh:»4917

buyurduğunda Hind «ba'zan Ebu süfyanın malından haberi olmaksızın bir şey aldığım olurdu, o bana halâl olurmu? Dedi, Ebu Süfyan da «geçmişte ve gelecekte benden her ne aldınsa o sana halâldır» dedi, Resulullah tebessüm buyurdu ve Hindi tanıdı da «sen Hind binti Utbesin ha» buyurdu, o da evet ya nebiyyallah! Geçmişi afiv buyur dedi «عَفَا اللّٰهُ عَنْكَ» buyurdu, sonra «وَلَا يَزْنِينَ» buyurdu, Hind, hiç hurre olan kadın zina edermi? Dedi. Cahiliyye de zina ekseriyya cariyelerde olur, hürre zina etmez denirdi, ona binaen cahiliyyede bile ekseriya hür kadınlar zina etmezken islâmda öyle şey olurmu? Demek istiyordu, «وَلَا يَقْتُلْنَ اَوْلَادَهُنَّ» buyurduğunda. Hind, biz onları küçük iken büyüttük, fakat büyüdüklerinde sen katlettin» dedi, oğlu Hanzale ibni ebî süfyanı kasd ediyordu. Çünkü Bedir günü maktul olmuştu. Hazreti Ömer gülmekten katıldı, Resulullah tebessüm buyurdu, sonra «وَلَا يَاْتِينَ بِبُهْتَانٍ» buyurduğunda Hind, «vallahi bühtan çok çirkin bir şeydir, Allah tealâ hep rüşd ve mekârimi ahlak emrediyor» dedi sonra «وَلَا يَعْصِينَكَ فِى مَعْرُوفٍ» buyurdu, Hind de «vallahi biz bu meclise nefsimizde hiç bir şeyde sana ısyan maksadiyle gelmedik» dedi. Ve yine rivayet olunuyorki burada Kadınlardan ilk evvel Peygambere biy'at eden Ümmi sa'd ibni muaz ve Kebşe binti rafi' ile beraberlerindeki kadınlar idi. «رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُنَّ».

﴿وَلَا يَقْتُلْنَ اَوْلَادَهُنَّ﴾ - Bunda bilhassa Arabların « وَأْدُ بَنَاتٍ » dedikleri kız evladlarını öldürmek adetinin nehyi dahi dahil ise de nassın zâhiri erkek ve dişi hepsinden eamm olduğu gibi mutlak katlin nefyi gerek mübaşeret ve gerek tesebbüb suretiyle olsun her nevi' katle dahi şamil olur. Binaenaleyh bunda gerek ruh nefh edilmiş cenînin ıskatı gerek bakımında ihmal yüzünden çocuğun ölümüne sebebiyyet verilmesi ve gerek sair envaı katlin hepsi

Sh:»4918

dahil demektir.

﴿وَلَا يَاْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ اَيْدِيهِنَّ وَاَرْجُلِهِنَّ﴾ - Elleri ve ayakları arasında iftira edilen bühtan, başka bir kadının doğurmuş olduğu çocuğu alıp veya kendi doğurduğu ile değiştirip ben doğurdum diyerek kocasına isnad etmesidir. Gerçi bunun başka bir erkekten gayri meşru' olarak almış olduğu bir çocuğu kocasına isnad etmesi ma'nasına olması ihtimali dahi yok değil ise de bu önce geçen « وَلَا يَزْنِينَ » de dahil olduğu için burada bu ihtimal sakıttır. Maamafih « بَيْنَ اَيْدِيهِنَّ وَاَرْجُلِهِنَّ » ta'biri yalnız furucdan değil, zattan kinaye olarak kendi

nefislerinden uydurdukları her nevi' bühtane şamil olmak daha muvafıktırki fi'lî cinayetlerin nefyinden sonra kavlî olan cinayetler nefyedilmiş demek olur. Binaenaleyh bunda kazf, giybet, nemîme ve saire tarzında yapılması melhuz olan bühtandan, yalandan, sahtekârlıktan nehiy vardır.

﴿وَلَا يَعْصِينَكَ فِى مَعْرُوفٍ﴾ ve sana hiç bir ma'rufta ısyan etmiyecekler - ya'ni gerek ma'ruf ile emir ve gerek münkerden nehiy, hiç birine asî olmayıp itaat edecekler. Zira ısyan ya emre karşı veya nehye karşı olur. Emrin ma'ruf ve meşru' olması ma'ruf ile emrolunmasında, nehyin ma'ruf ve meşru' olması da münkerden nehy olmasındadır. Bunun için burada « فِى مَعْرُوفٍ » kaydi emre de nehye de şamildir. « وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ » mısdakınca Resulullahın ancak ma'ruf, ya'ni meşru' ve müstahsen ile emir ve ancak münkerden nehy edeceği ma'lûm olduğu halde « فِى مَعْرُوفٍ » kaydinin tasrih edilmesi Halika ma'sıyet olan hususta mahluka tâat caiz olmıyacağına tenbih ile « اِنَّمَا الطَّاعَةُ فِى الْمَعْرُوفِ » mazmununa işarettir. « لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا » buyurulmuş olduğu için bir kimseye vüs'unun haricinde bir teklif de ma'ruf olmaz münker olur. Onun için yukarıda rivayet edildiği üzere

Sh:»4919

Resulullah burada bir tefsir kabîlinden olmak üzere « فِيمَا اسْتَطَعْنَ وَاَطَقْنَ » diye istitaat ve takati beyan buyurmuş idi. İşte kadınlar bu şartlar üzerinde itaat için biy'ate geldikleri vakıt ﴿فَبَايِعْهُنَّ﴾ sen de onlara biy'at ver. ﴿وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللّٰهَ﴾ ve onlar için Allaha istiğfar da ediver -ya'ni biy'atten fazla olarak günâhlarının afviyle sevaba nailiyyetleri için Allahdan mağfiret de dileyiver. Bu suretle mağfiret Peygamberin elinde değil, Allaha ait bulunduğunu ve günâhların afvi hususunda Peygamberin salâhiyyeti ancak mağfirete duâ ile şefaat kazıyyesi olduğu da anlatılmış oluyor. ﴿اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ Çünkü Allah gafurdur rahîmdir. - Binaenaleyh biy'atlerine sadakat ederlerse geçmiş günâhları ne kadar çok olsa da mağfiret eder ve rahmetiyle ikram eyler.

Erkeklere dahi bu âyet mucebince biy'at alındığını Buharî ve Müslim ve Beyhekî Esma ve sıfatta Ubade ibni Samit radıyallahü anh hazretlerinden şöyle rivayet etmişlerdir: demiştir ki: biz Peygamber sallâllahü aleyhi vesellem Hazretlerinin huzurunda idik şöyle buyurdu: bana şunlar üzerine biy'at edersiniz: «Allaha hiç bir şey şirk koşmamak, zina etmemek, sirkat etmemek «el'âye...», Bunun üzerine içinizden her kim vefa ederse ecri Allahadır ve her kim bunlardan bir şey yapar da onunla ıkab olunursa o da keffarettir. Her kim

de bunlardan bir şey yapar, Allah da onu setrederse o da Allaha aiddir, dilerse ona azâb eder, dilerse mağfiret eyler.

Müslim ve Esma-ü sıfatta Beyhekî senedleriyle Ebu Zerri Gıfârî radıyallahü anhten, o Resulullah sallâllahü aleyhi vesellemden, o Cibril aleyhissalâtü vesselâmdan

Sh:»4920

o Allah tebareke ve tealâdan şu hadîsi kudsîyi rivayet eylemişlerdir: Allah tealâ buyurmuştur ki ey kullarım! Haberiniz olsun ki ben zulmu kendime haram ettim, size de aranızda haram kıldım, binaenaleyh biribirinize zulmetmeyiniz, ey kullarım! Sizler gece ve gündüz hatalar yaparsınız ben ise künâhları mağfiretimle örterim, ehemmiyyet vermem, o halde bana istiğfar ediniz ki size mağfiret edeyim, ey kullarım! Sizler hep açsınızdır. Ancak benim ıt'am ettiklerim müstesnadır. Onun için benden isteyiniz ki size yiyecek vereyim. Ey kullarım! Sizler hep çıplaksınızdır, benim giydirdiklerimden başka. Onun için benden giyecek isteyin ki sizi giydireyim. Ey kullarım! Sizin evveliniz, âhiriniz, İnsiniz, Cinniniz içinizden en temiz kalbli bir adam gidişinde olsa o benim mülkümde bir şey artırmaz, ey kullarım! Sizin evveliniz âhiriniz ve İnsiniz Cinniniz

içinizden en fena kalbli bir adam gidişinde olsa o benim mülkümden bir şey eksiltmez. Ey kullarım! Sizin evveliniz âhiriniz ve İnsiniz Cinniniz hepiniz bir yere toplanıp benden isteseler de ben sizlerden her insana istediğini versem o benim mülkümden bir şey eksiltmez, denize bile bir iğneyi bir kerre daldırmakla ne eksilir. Ey kullarım! Sade sizin amellerinizdir ki ben onu size karşı hıfz eder saklarım. Onun için hayır bulan hemen Allaha hamd etsin, onun gayrisini bulan da ancak kendini levm etsin».

13. ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟﴾ - Biy'atten sonra bütün mü'minlere bir nasıhat olan bu âyet Surenin hasılını talhıs ile âhirini evveline irca' ve ye'isten tahzir ile Âhiret ve istıkbal için şevk ve ümidi takviye ve aynî zamanda sûrei Saffın bünyanı mersus mazmununa bir ta'biyedir. Ey

Sh:»4921

o bütün iyman edenler ﴿لَا تَتَوَلَّوْا۟ قَوْمًا غَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ﴾ Allahın gadab ettiği bir kavmı dost tanımayın - onların velâyetlerine tutunmayın, tarafdarlık etmeyin, bir şeylerine heves edip de meyl etmeyin. Allahın gadab etmiş olduğu kavim ta'biri ekseriya Yehudîler hakkında varid olduğu cihetle burada da murad onlar denilmiş. Bundan sonraki Surede Benî israilden bahsolması da bununla

mütenasib bulunmuş ise de onlarla müvalâtda bulunan münafıklar veya Sûrenin yukarısiyle münasebetine nazarandır. Müşrikler ve bahusus Kureyş müşrikleri olması ihtimalleri de söylenmiştir. Fakat « قَوْمًا » nekire olarak iyrad edilmiş bulunduğu cihetle bundan murad muayyen ve ma'hud bir kavme münhasır olmayıp zikrolunan vasf ile muttasıf her hangi bir kavme şamil olmak gerektir. Zira gadabın veya nehyin sebebi olmak üzere beyan buyurulan şu vasıf, onların vasfı mümeyyizleriyle bir ta'rifi demektir.

﴿قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْاٰخِرَةِ كَمَا يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ اَصْحَابِ الْقُبُورِ﴾ onlar Âhıretten ümidi öyle kesmişlerdirki eshabı kuburdan kâfirlerin me'yus oldukları gibi ye'se düşmüşlerdir. - Âhıretten ümidi kesmiş olan me'yuslar ise İblîs gibi fırsat buldukça her fenalığı yapar, kendilerine yardaklık edenleri de ye's ile Cehenneme sürüklerler.

« مِنْ اَصْحَابِ الْقُبُورِ » da iki ma'na vardır: birisinde « مِنْ » beyaniyye olarak kâfirleri beyan olur. Eshabı kuburdan olan kâfirlerin me'yusiyyeti gibi demek olur. Çünkü ölmüş, kabre gitmiş olan kâfirler Cehennemdeki ebedî mevki'lerini görmüş, âhıret ni'metlerinden mahrumiyyetleri tebeyyün etmiş, ne ileride bir şey kazanmak ne de gerideki dirilerden bir imdad almak ihtimali kalmamış olduğundan her vechile ümidleri kesilmiş, yeisleri temamen tehakkuk

eylemiş bulunur, obirisinde de « مِنْ » ibtidaiyye olarak ye'se tealluk eder, kâfirlerin eshabı kuburdan

me'yus olmaları ya'ni ölülerin ba'sinden hayatından ümid kesmiş bulunmaları gibi demek olur. Hasılı, yeis

bir küfürdür, gadabı ilahîyi da'vet eder « لَا يَايْئَسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ » dur. Onun için âhıretten

ümidi kesmiş olanlardan sakınmalıdır. Hemen Haktealâ kalblerimizi yeisten koruyup neş'ei iyman ve ümidi

rıdvan ile zevkyab buyursun.